

kratske socialistične, liberalne in komunistične stranke ter Stranke akcije že med nemško okupacijo. Jeseni 1944 so v Julijski krajini za razliko od ostalega dela Italije italijanski komunisti iz CLN izstopili, se združili s slovenskimi v enotno stranko in odtlej zagovarjali priključitev teh predelov k Jugoslaviji, česar vodstvo KPI ni odobravalo. CLN se je med vojno sicer nekajkrat skušal povezati s slovenskim osvobodilnim gibanjem, a so bila pogajanja, zlasti zaradi razhajanj glede ozemeljskih vprašanj, neuspešna. Po vojni je v času jugoslovanske zasedbe deloval v ilegali, ker je bila politika jugoslovanskih oblasti izključujoča, kar je bilo deloma zaradi borbe za prevlado nad ozemljem tudi razumljivo, in so vse, ki niso sprejemali jugoslovanske aneksije teh ozemelj, obravnavali kot fašiste ali kot njihove sodelavce. V času delovanja Zavezniške vojaške uprave je postajal CLN Giuliano, podobno kot tudi zagovorniki priključitve k Jugoslaviji, v svojih programih in delovanju vse bolj radikalen in je deloval delno tudi pod vplivom profašističnih in drugih ekstremnih skupin.

Druge organizacija, ki naj bi skrbela za dvig italijanske zavesti, je bila Lega nazionale, ustanovljena leta 1946.

Stranke in skupine, ki so zagovarjale neodvisnost Julijske krajine zaradi njenih specifičnih ekonomskih pogojev in večnarodnostne sestave prebivalstva, so se združevale v Fronto za neodvisnost svobodne države Julijske krajine.

Gradivo o proitalijanskih in neodvisnih strankah in organizacijah obsega propagandno gradivo, programe, statute, časopisje (le posamezne številke) in nekaj poročil o delovanju. V zbirki je ohranjenih tudi nekaj poročil o delovanju skrajne desnice in oboroženih italijanskih formacij, ki so delovale na tem področju ali pa v Furlaniji (Beneška Slovenija).

6. Gradivo, ohranjeno v fragmentih, nemškega okupatorja (seznam aretirancev, zaslišanje pred policijo in drugo) in fašističnih oblasti pred letom 1943.

7. Gradivo o prebivalstvu - razni sezname in podatki o Slovencih, ki so morali emigrirati v času fašizma, o italijanskih priseljencih, t.i. regnicolih, ki so se v času italijanske države naselili v Julijski krajini, podatki o esulih (Italijanih pa tudi drugih, ki so se izselili iz območij, ki so bila pod jugoslovansko oblastjo in se naselili delno tudi v coni A). Zbirka obsega 4 tekoče metre oz. 479 arhivskih enot. Izdelan je analitični popis.

Problematika

Na področju Julijske krajine sta se v tem času srečala ne le dva naroda, ampak tudi dva v času hladne vojne vedno bolj nasprotujoča si bloka. Tržaško vprašanje, ki je bilo eno od osrednjih vprašanj v povojni Evropi, je v zgodovnopisju dokaj dobro raziskano v njegovem medblokovskem kontekstu in na ravni »visoke diplomacije«. Dogajanje »na terenu«, neposredno med ljudmi in v politiki neposredno vpletenih držav pa še nima širše predstavitve, tako v slovenskem kakor tudi v italijanskem zgodovnopisju. Tako ostajajo odprta vprašanja italijansko-slovenskega sodelovanja v okviru Slovansko-italijanske anti-fašistične unije, njeni odnosi z ostalimi političnimi strankami in organizacijami v Julijski krajini, usmeritve posameznih slojev prebivalstva, povezave z obema maticama, vprašanja, povezana z delovanjem jugoslovanskih zasedbenih oblasti v času 40-dnevne zasedbe cone A od maja do junija 1945. Zbirka vsebuje arhivsko gradivo, ki bo lahko pomembno prispevalo k razumevanju te problematike.

Del gradiva je bil predstavljen na razstavi Trst med vzhodom in zahodom v Arhivu Republike Slovenije.

Arhivsko gradivo o organizaciji osvobodilne fronte v Ljubljani v času italijanske okupacije v letih 1941 do 1943

Lojz Tršan

Večina arhivskih virov za omenjeno problematiko v tem obdobju branijo v Arhivu Republike Slovenije, v Referatu za dislocirano arhivsko gradivo na Tomšičevi 5 in Arhivu Inštituta za

novejšo zgodovino na Kongresnem trgu 1 v Ljubljani. V prvem so predvsem poročila članov ljubljanskega vodstva odpora iz komunističnih vrst, Lidije Šentjurg, Vladimirja Krivica in Mire

Tomšič, v drugem pa dopisi med članoma sokolske skupine v OF Zoranom Poličem, ki je bil na osvobojenem ozemlju, in Dragom Pustinškom in Jelico Vazzaz ter med člani krščanskosocialistične skupine Marijanom Brecljem in Janezom Stanovnikom, ki sta bila prav tako na osvobojenem ozemlju in ljubljanskimi člani Tonetom Tomanom, Stanetom Kovačem, Jožico Toman in Frančkom Majcnom. Arhiv inštituta hrani to korespondenco v osebnih fondih dr. Marijana Breclja, Josipa Rusa in Zorana Poliča.

Vsa ta poročila in pisma so temeljnega pomena predvsem zato, ker so bila pisana iz potrebe, da bi osrednjemu vodstvu narodnoosvobodilnega gibanja v celoti in tudi posameznim vodilnim članom temeljnih skupin, ki so že maja in junija 1942 odšli iz Ljubljane na osvobojeno ozemlje, čimbolj natančno prikazali vse težave, uspehe pa tudi razne nesporazume, ki so se pojavljali pri vodenju in razumevanju vseh oblik odpora proti okupatorju v mestu in okolici.

Za obdobje pred poletjem 1942 takega gradiva skoraj ni, kajti med seboj so komunicirali osebno ali pa preko kratkih pisanih sporočil, ki so jih prenašale kurirke. Takšnih »drobnih dopisov« ni so hranili, ker so bili »za enkratno uporabo« in so jih zaradi varnosti sproti uničevali.

Zato se je za obdobje pred poletjem 1942 ohranilo le nekaj poročil Edvarda Kardelja osrednjemu jugoslovanskemu vodstvu narodnoosvobodilnega gibanja, kjer med drugim obravnava tudi položaj v Ljubljani.

Splošna značilnost omenjenih dokumentov je, da odslukavajo videnje položaja v Ljubljani in okolici tako, kot so ga doživljali pošiljatelji. Na njihovo mišljenje je vplivala tudi pripadnost posamezni temeljni skupini OF. Poročila opisujejo položaj na omenjenem področju v celoti, v posameznih organizacijskih enotah, rajonih pa le enkrat, ko so se pojavile nepravilnosti, ob vdorih v organizacijo in ob aretacijah članov. Za ugotavljanje množičnosti in načina organiziranja OF v posameznih predelih, ustanovah in tovarnah kot tudi za ugotavljanje višine zbranih denarnih sredstev za narodnoosvobodilno gibanje so zato toliko pomembnejši finančni obračuni, ki so se ohranili kot del arhiva blagajne okrožnega odbora OF.

V arhivu Inštituta za novejšo zgodovino so ohranjeni kratki zapisniki sej izvršnega odbora

OF, ki so bile na osvobojenem ozemlju. Za Ljubljano so posebej pomembni tisti, na katerih so bili prisotni tudi člani ljubljanskega vodstva in so zato sprejemali tudi sklepe o nadaljnjem vodenju organizacije odpora v mestu. V obeh arhivih so ohranjena tudi navodila in okrožnice osrednjega vodstva in vodstev temeljnih skupin v OF svojim članom v Ljubljani.

Gradivo o tem obdobju je že delno objavljeno v Dokumentih ljudske revolucije v Sloveniji v sedmih knjigah, ki zajemajo obdobje do julija 1943. V njih so, razen v zadnji, dokumenti objavljeni le delno. Izpuščeni so predvsem opisi odnosov med posameznimi skupinami v OF kot tudi med člani ljubljanskega vodstva. Za čas, ko sta se v Ljubljano zatekla Edvard Kardelj in Boris Kidrič, pa je njuna korespondenca objavljena v knjigi Jesen 1942.

Od dnevnikov za to obdobje so najpomembnejši zapisi Edvarda Kocbeka, ki so izšli v knjižni obliki pod naslovom Pred viharjem, in kjer opisuje dejavnost članov OF v mestu za čas, ko je zaradi že omenjenih vzrokov zelo malo dokumentov.

Tudi večina neobjavljenega spominskega gradiva je shranjena v obeh omenjenih arhivih ter pri ljubljanskih občinskih odborih Zveze borcev. V arhivu Inštituta za novejšo zgodovino velja posebej omeniti kartoteko za območje Ljubljane z okolico, v kateri so na več kot dva tisoč karticah po teritorialnem in stvarnem načelu izpisani in izbrani podatki o dejavnosti posameznikov in organizacij, ter daljše spomine udeležencev narodnoosvobodilnega boja, od katerih se jih vsaj petintrideset nanaša na Ljubljano z okolico. V Arhivu Republike Slovenije, Referatu za dislocirane enote so še življenjepisi članov KPS, ki so delovali v mestu in okolici. Ti zadnji so bili pisani kmalu po osvoboditvi in so toliko zanesljivejši, ker jih je pregledovala kontrolna partijska komisija. V arhivih Zveze borcev so še razne izjave, ki so služile za ugotavljanje udeležbe v narodnoosvobodilnem boju za pridobivanje enojne ali dvojne delovne dobe in statusa borca, zato so po mojem osebnem prepricanju veliko manj zanesljive kot življenjepisi, ker so, čeprav podprte z izjavami prič, služile za pridobivanje raznovrstnih ugodnosti.